

La televisió franquista de paper

Francesc Canosa

Francesc Canosa i Farran és periodista, membre de l'equip de recerca de la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna-URL i col·laborador de diversos mitjans de comunicació. Ha treballat com a reporter i guionista a Canal Satélite Digital (Canal Estilo), Canal 9, Tele 5 i Antena 3.

francesccf@blanquerna.url.es

In 1948 Barcelona welcomed the first demonstration of state television. In 1956 Televisión Española was born. However, it was not until the mid-sixties that television began to enter the majority of homes. From 1948 to 1966 one could watch television without having a set at home. At that time, the press, as one of the principal means of contact with unseen surroundings, made it possible to imagine television. This press, though, was one of the instruments which Franco's dictatorship used to justify and perpetuate the regime. Falangism imagined and made the public imagine television. A string of stereotypes associated the character of the regime to the phenomenon of television.

ocs anys abans de morir, l'historiador Jaume Vicens Vives (1910-1960) voltava per Catalunya i parlava amb la gent. Un dia, a mitjan anys cinquanta, va anar a Balaguer (Lleida), on l'esperava l'escriptor lleidatà Josep Vallverdú. Enraonaven de Catalunya, i també del seu futur, del seu futur mediàtic:

—Com teniu allò de la ràdio? —va preguntar en Vicens. Jo li havia dit, temps enrera, que volia preparar una sèrie de programes.

—No ho deixeu. Feu guions de ràdio, de cinema, aviat tindrem televisió; doncs, de televisió també. Penseu que farà falta tot, que ho hem de tenir tot a punt.¹

En Vicens Vives imaginava, imaginava la televisió. Però una televisió (amb espurnes de catalanitat) molt diferent de la que d'altres ja imaginaven. Qui, i com se la imaginava? I on es podia veure la televisió abans de tenir-la a casa?

El 28 d'octubre de 1956 s'inaugura oficialment Televisión Española (TVE). L'àmbit de l'emissora, però, tot just arriba a setanta quilòmetres al voltant de Madrid, només emet tres hores diàries i tan sols es comptabilitzen uns sis-cents aparells a la capital. Però va ser el 1948 quan la televisió envià una de les seves primeres imatges a l'Estat. Del 10 al 30 de juny es va celebrar a Barcelona —dins el recinte de la Fira de Mostres— la primera demostració oficial i pública de televisió a l'Estat, promoguda per l'empresa holandesa Philips. Arranquem d'aquesta fita i encerquem l'espai temporal amb una altra fita: 1966, any a partir del qual la televisió començà a desembarcar massivament a les llars.² Fou també el març del 1966 quan s'adoptà una de les mesures polítiques més importants de l'últim franquisme:

¹ VALLVERDÚ, Josep. "Jaume Vicens a Balaguer". *Tele/estel* (26 de maig de 1967), núm. 35, p. 7. Josep Vallverdú va exercir de mestre a l'Institut de Balaguer entre el 1956 i el 1958. Devia ser aleshores quan Vicens Vives anà a la ciutat, ja que, com Vallverdú escriu a l'article, la visita fou "tres o quatre anys abans de morir". Vicens Vives morí el 1960. Assenyalo aquestes dades —i dates— pels següents motius: va ser el 28 d'octubre de 1956 quan s'inauguraren, oficialment, les emissions de Televisión Española (TVE) i fou el 15 de febrer de 1959 quan la televisió va arribar a Barcelona.

² INSTITUTO DE LA OPINIÓN PÚBLICA. *Televisión, prensa y espectadores de cine* (1966), núm. 1.022. El 1966, tot i que TVE cobria gairebé el 90% de la població (clarament urbana), l'estudi assenyalava que un 33% de la població espanyola tenia televisor a casa, però la veia un 54%, ja sigui a casa d'amics, bars, centres socials, etc. Aquestes dades són pràcticament idèntiques a les del primer estudi, fet el 1964, sobre els mitjans de comunicació a Espanya: INSTITUTO DE LA OPINIÓN PÚBLICA. *Estudio sobre los medios de comunicación en España* (1964), núm. 1.003. Les dades d'aquests estudis són, actualment, reelaborades pel Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS).

la Llei de Premsa i Impremta. Una llei que mostrava dos rostres: obria vies de llibertat, però el text també tenia previst els mecanismes necessaris per mantenir un control ferri sobre l'activitat informativa. Però les esclotxes existien i la dictadura franquista es va preocupar més de controlar els mitjans audiovisuals —exempts de la llei— que no pas la premsa escrita. Això va permetre que els diaris critiquessin la televisió —clara metàfora per malparlar del règim— i que Espanya es comencés a esquarterar mediàticament: l'Espanya dels diaris (més “real”) i la dels *Telediario* (més “irreal”).³

Els mitjans de comunicació són la principal via de contacte amb l'entorn no vist, i, des del 1948 fins al 1966, la premsa (amb la informació que publicava sobre la televisió) ofería una manera de veure el que encara no es veia: la televisió. Des del 1948, quan, amb la demostració televisiva de Barcelona, els diaris comencen a donar-li un relleu informatiu,⁴ fins al 1966, quan la cultura televisiva (i el públic televisiu) ja forma part de la societat i la televisió és un mitjà de comunicació hegemònic, on, en la majoria dels programes, es veu la “realitat”.

Però veiem a través d'uns diaris eclipsats per la dictadura franquista. Com recorda el periodista Jaime Arias: “En democràcia, els diaris són un mirall de la societat. Però amb Franco o qualsevol dictadura són un mirall a les fosques”.⁵ Ullem a través d'uns mitjans de comunicació ombrejats per l'engranatge justificador i perpetuador del règim, que viuen segrestats encara per una llei de guerra com és la Llei de Premsa de 1938.⁶ Un text on els mitjans de comunicació i els periodistes, com a servei social i públic, eren con-

³ BARRERA, Carlos. *Periodismo y franquismo. De la censura a la apertura*. Barcelona: Ediciones Internacionales Universitarias, p. 172-174. També s'hauria d'afegir que amb l'esclat del turisme estranger, a partir dels anys seixanta, la població espanyola va poder veure altres realitats.

⁴ BAGET, Josep Maria. *Història de la televisió a Catalunya*. Barcelona: Centre d'Investigació de la Comunicació, 1994, p. 19-20. Pel que fa a l'obra del periodista i doctor Josep Maria Baget, faig esment de dos títols seus sobre la història de la televisió a Catalunya i Espanya: *Quaranta anys de televisió a Catalunya 1959-1999* (Barcelona: Pòrtic, 1999) i *Història de la televisión en España 1956-1975* (Barcelona: Feed-Back, 1993). Aquesta darrera obra és el veritable tronc recercador d'un dels investigadors pioners en la història de la televisió a Espanya, i és fruit de la seva tesi doctoral —amb el mateix títol— que va llegir el 1990 a la Universitat Autònoma de Barcelona.

⁵ BAÑERES, E. [et al.]. *Periodistes sota censura. De la fi de la guerra civil a la llei de premsa*. Barcelona: Col·legi de Periodistes, 1999, p. 111. En aquesta entrevista, feta pel periodista Andreu Farràs, Jaime Arias fa referència a la seva experiència com a periodista a *El Noticiero Universal*, a partir del 1940, quan començà a treballar-hi.

⁶ Ley de Prensa. *Boletín Oficial del Estado* (22 d'abril de 1938), núm. 549, p. 6.915.

siderats un instrument al servei de l'Estat. Eines com la censura i les consignes construïen la realitat. El règim era el veritable periodista: imaginava, i feia imaginar, la televisió: una televisió de paper.

Recerques prèvies sobre *La Vanguardia*, *El Correo Catalán*, *El Noticiero Universal* i *Diario de Barcelona*⁷ van fer veure que tota la informació referent a la televisió era "igual". És a dir, les mateixes notícies repetides d'agència o, en tot cas, aixoplugades sota l'aparell propagandístic de la dictadura.

Ja que aquest estudi té un esperit dual, a cavall entre la premsa i la televisió, en la frontera realitat-imatge que franquegen els mitjans de comunicació, he optat per estudiar *La Vanguardia*. Un diari polièdric, i funamblesc —a la corda fluixa entre Espanya-Catalunya—, però que sempre ha mantingut una simbiosi reeixida amb la societat catalana. Per tornar a fer parlar un dels seus directors més simbòlics, Agustí Calvet, *Gaziel*: "[...] una de les representacions més fidels i exactes, justament per la seva incongruència i extravagància mateixes, de la realitat profunda de tot Catalunya".⁸ I, sobretot —tornem a fer xerrar en *Gaziel*—, amb uns principis eterns: "Acatament automàtic a les institucions triomfants i defensa, sense discussió possible, de l'ordre establert".⁹ Val a dir també que durant el període d'aquest estudi el diari era una de les primeres capçaleres de tot l'Estat, tant en tiratge com en preferència per part del lector, a més de ser una nau periodística emblemàtica per al franquisme.¹⁰

⁷ Esmento aquestes capçaleres ja que la intenció és veure la imatge de la televisió a la premsa des de Catalunya, i aquests diaris eren els més destacats —en tots els sentits— que s'elaboraren a Catalunya durant el període 1948-1966. També aprofito per esmentar que la premsa diària és un dels principals mitjans de comunicació de l'època (sense oblidar la ràdio). Com es recull a l'*Estudio sobre los medios de comunicación en España*, de l'Instituto de la Opinión Pública, de l'any 1964 (núm. 1.003, p. 28, 77), un 70% de la població llegia la premsa diària (el 47% cada dia) i un 74% tenia un aparell de ràdio a casa.

⁸ CALVET, Agustí (*Gaziel*). *Història de La Vanguardia (1881-1936) i nou articles sobre periodisme*. Barcelona: Empúries, 1994, p. 75.

⁹ *Ibid.*, p. 68.

¹⁰ INSTITUTO DE LA OPINIÓN PÚBLICA. *Televisión, prensa y espectadores de cine* (1966), núm. 1.022, p. 33. En aquest estudi *La Vanguardia* figura com el segon diari més llegit de l'Estat, després de l'*ABC*. El 26 de gener de 1939, amb la caiguda de Barcelona a mans de les tropes nacionals, *La Vanguardia* canvià el nom de la capçalera i passà a anomenar-se *La Vanguardia Española*. El primer número de la nova època, del 27 de gener de 1939, a més de portar la nova capçalera, va haver de retrocedir en la numeració, obligat pel règim, per marcar la continuïtat amb l'edició del diari del 18 de juliol de 1936, dia de l'alçament nacional. Era una manera d'esborrar i oblidar la història del diari durant els anys de la guerra civil.

Per veure com es va imaginar el règim aquesta televisió de paper he seleccionat dates claus de la història de la televisió durant el període 1948-1966 (inauguracions, discursos, aspectes tecnològics...) i he comprovat si tenien la seva imatge en el paper. En total s'han seleccionat 300 dates clau i s'han recollit 366 peces informatives. Llegir la informació sobre la televisió a la premsa és una altra manera de veure la televisió, per tant, he confeccionat una graella televisiva, però de paper. Aquesta graella s'estructura en la següent programació (franquista): política, esdeveniments mediàtics, tecnologia, mitjans de comunicació, religió, cultura, economia, esports i opinió.

EL PERIODISME: IMAGINANT LA REALITAT

"La gente preguntaba: 'Cuando tendremos esto en España'. Claro que a los periódicos les interesaba la noticia: la cola llegaba hasta el Paralelo para entrar a ver la televisión".¹¹ El testimoni és singular i desconegut, es tracta de Diego García, que fou el càmera de la demostració de televisió de Barcelona, el 1948, i, segurament, el primer càmera de la història de la televisió a l'Estat.

Totes les persones que no van veure —físicament— la demostració televisiva de Barcelona¹² tenien una altra manera de veure-la: a través de la premsa. Ja que, com afirma el periodista i sociòleg nord-americà Walter Lippmann: "L'únic sentiment que pot experimentar una persona sobre un fet no viscut és el sentiment que desperta en ella la imatge mental que es fa del fet".¹³

Per Lippmann, la visió que tenim del món no és tant la que ens donen els nostres sentits, sinó la que està configurada a

¹¹ Entrevista a Diego García —càmera de la demostració de televisió de Barcelona el 1948— realitzada, a Madrid, el 12 de setembre de 2001.

¹² PHILIPS. *Primeras demostraciones de televisión en España. Memoria*. Madrid: Philips, 1948, p. 71-76. Segons l'empresa unes 96.000 persones van veure les demostracions de televisió. El que es podia veure (tant en televisors com al plató) eren setze programes diaris (de 10 minuts). Cada programa s'omplia amb dos minuts de presentació d'un locutor, quatre minuts de projecció del NO-DO (*Noticario Documental*) i quatre minuts d'actuacions artístiques.

¹³ LIPPMANN, Walter. *La opinión pública*. Buenos Aires: Compañía General Fabril Editora, 1964, p. 20. També del mateix autor: *Liberty and the news*. New Brunswick [USA]; London: Transaction Publishers, 1995 (History of Ideas). L'obra del periodista i sociòleg nord-americà Walter Lippmann (1889-1974) és molt propera a l'interaccionisme simbòlic que es començà a respirar el 1919 a la Universitat de Chicago. Aquesta escola va iniciar la recerca comunicativa als Estats Units i en el període d'entreguerres

la nostra ment. Dedueix la inserció d'un pseudoentorn entre l'home i el seu entorn real. Una construcció cultural, la imatge que l'home es fa de les coses, el que suposa que està passant, la versió simplificada i simbòlica de la realitat, que li serveix per entendre-la.

Ja que el nostre entorn és massa vast, complex i fugisser per conèixer-lo directament, necessitem mapes per recórrer el món: els mitjans de comunicació, el mitjà de contacte principal amb l'entorn no vist. Però la munió de fets fa que s'esmunyin, i si no fos per les rutines establertes (com els estereotips) seria molt difícil la tasca del periodista (un observador sempre selectiu i generalment creador). Els fets no posseeixen, espontàniament, la forma per la qual se'ls pot distingir, aquesta forma els ha de ser donada per algú. La forma estereotipada que adopta el fet en cert lloc evident és el que descobreix el curs de les notícies. I els llocs més evidents són on els assumptes de la gent entren en contacte amb el poder públic (ajuntament, policia, hospitals, escoles...).

Per això utilitzem els estereotips (tipus acceptats, motlles corrents, versions en sèrie): com a mesura econòmica, ens estalvien temps per saber tot el que passa al món. Però també són el centre de la nostra tradició personal, la manera de defensar la nostra posició a la societat, com un tret biològic. Els estereotips ens parlen del món abans que el mirem, i quan un sistema d'estereotips està ben assentat, la nostra atenció és atreta per aquells fets que el sostenen, i refusen aquells altres que el contradiuen.

Estereotipant, també, aquestes reflexions, podem veure com les informacions sobre la televisió aparegudes a la premsa ens parlen del nou mitjà sense haver-lo vist, i com el règim va donar forma a aquest reguitzell d'estereotips, embolcallats per tot el seu aparell propagandístic: la difusió d'un discurs doctrinal caracteritzat pel rebuig al liberalisme democràtic i als socialismes; la defensa del nacionalisme espanyol radical, el catolicisme integrista, el *nacionalcatolicismo* i la propagació i exaltació de les obres del nou règim i les seves figures. Imatges que van enlluernar tots els plans de la vida social i econòmica de l'Estat durant quaranta anys reals, i encara molts més anys simbòlics.

tenia la supremacia en sociologia i en psicologia social. L'Escola de Chicago impulsà l'estudi de les estructures històricament innovadores que havia experimentat la societat industrial des del final del segle XIX i de la comunicació considerada en el conjunt d'aquestes transformacions socials: procés d'urbanització, emigracions internes, instrucció pública, universalització del dret de vot, entrada de la dona al mercat de treball, etc.

ELS PROGRAMADORS DE LA TELEVISIÓ (FRANQUISTA) DE PAPER

Durant el període 1948-1966 van ser dues les figures que van moure els fils dels mitjans de comunicació:¹⁴ Gabriel Arias Salgado i Manuel Fraga. Hem d'esmentar, però, el rostre poderós de Ramón Serrano Suñer, cunyat de Franco, i ministre de Governació (1938-1941),¹⁵ era, doncs, l'home encarregat de la política interior del règim i també de l'organització de la premsa. Va deixar una herència absoluta: La Llei de Premsa de 1938.

El 18 de juliol de 1951 el règim —sense desviar-se— consolida la seva hegemonia en matèria informativa: es crea el Ministerio de Información y Turismo. Gabriel Arias Salgado en fou ministre (fins al 1962). Anomenava la seva política informativa *Teología de la información*,¹⁶ amb la qual mirava de justificar, basant-se en la seva interpretació peculiar dels principis de la moral cristiana, tota una concepció teocràtica i restrictiva de la llibertat d'expressió.

Sota el seu mandat neix TVE (1956),¹⁷ i la televisió es desplega: radialment, feblement i recelosament. El 1958 arriba a Saragossa, el 1959 a Barcelona...

¹⁴ Pel que fa a la relació dels mitjans de comunicació i el franquisme, vegeu CHULLÁ, Elisa. *El poder y la palabra. Prensa y poder político en las dictaduras. El régimen de Franco ante la prensa y el periodismo*. Madrid: Biblioteca Nueva: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2001 (Historia Biblioteca Nueva); SEVILLANO, Francisco. *Ecos de papel. La opinión de los españoles en la época de Franco*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2000; SINOVA, Justino. *La censura de prensa durante el franquismo (1936-1951)*. Madrid: Espasa-Calpe, 1989; TERRÓN, Javier. *La prensa de España durante el régimen de Franco. Un intento de análisis político*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1981 (Monografías, 41).

¹⁵ A partir del 1941 Serrano Suñer va deixar d'encarregar-se de la premsa i fins al 1942 va ser ministre d'Afers Estrangers. De 1941 a 1945 la premsa va estar en mans de José Luis Arrese i Gabriel Arias Salgado. Els òrgans principals són la Secretaría General de la FET i de las JONS (Vicesecretaría de Educación Popular, Delegación Nacional de Prensa). De 1941 a 1951, se'n van fer càrrec Alberto Martín Artajo i José Ibáñez Martín. Les competències corresponen al Ministerio de Educación Nacional (Subsecretaría de Educación Popular, Dirección General de Prensa).

¹⁶ ARIAS SALGADO, Gabriel. *Doctrina Política Española de la Información*. Vol. 1. 6.ª ed. Madrid: Ministerio de Información y Turismo. Secretaría General Técnica. Sección Informativa, 1960.

¹⁷ Hem d'esmentar aquí el gran retard de l'arribada de la televisió a l'Estat. A la dècada dels trenta Alemanya, França, Rússia, el Regne Unit i els Estats Units ja tenien emissions regulars de televisió, vegeu FAUS, Àngel. *La era audiovisual. Historia de los cien primeros años de la radio y la televisión*. Barcelona: EIUNSA, 1995, p. 155-185. Després de la Segona Guerra Mundial tots els països occidentals reprenen les emissions i d'altres —de tot el món— les comencen. Aquí s'hauria de destacar l'escàs interès inicial que tenia el franquisme per la televisió, sumat a l'aïllament internacional d'aquells

Però qui va adonar-se, realment, del poder de la televisió (i els mitjans en general) i va potenciar la seva capacitat d'influència social i també la seva instrumentalització va ser Manuel Fraga, que va arribar al Ministerio de Información y Turismo el 1962 (el va deixar el 1966). Va ser l'impulsor de la Llei de Premsa de 1966:¹⁸ un text enrevessat i paradoxal, ja que per un costat obria una mica la mà —en llibertat de informació—, però amb l'altra la negava. La premsa va ser la gran "beneficiada", ja que el món audiovisual no es va veure afectat per aquest nou ordre informatiu. La ràdio i la televisió es convertien en portaveus i difusors de la veritat oficial. Són els anys en què la televisió comença a satisfer una demanda d'oci que no cobrien altres formes d'entreteniment social.¹⁹ La televisió era un signe de progrés i motor de creixement econòmic. Però la premsa va aprofitar els tímids vents de llibertat per criticar la televisió, és a dir, el règim. Es dibuixaven les esquerdes —primer mediàtiques— a les parets d'antuvi fermes de la dictadura.

UNA GRAELLA (FRANQUISTA) DE PAPER

Faig una ullada, selectiva, a la programació (franquista) que es podia veure a la premsa sobre la televisió. Són peces informatives que resten organitzades en la següent graella de paper: políti-

anys i a les insuficiències tecnològiques i econòmiques del règim. Tot i això, el 1947 Luis Guijarro (Dirección Técnica de la Radiodifusión) viatjà a Londres per conèixer les emissions de la BBC, quan tornà el mateix Franco es negà a començar un projecte televisiu. La primavera del 1948 un "fan" nord-americà de Franco li regalà un aparell de televisió, sembla que la demostració va agradar al cabdill i va servir perquè des d'aleshores fins al naixement de TVE (1956) es fessin proves experimentals. Testimoni de Diego García (càmera de televisió), que va estar a El Pardo aleshores arreglant l'antena de televisió. Vegeu, també, MARTÍNEZ, Juan; RODRÍGUEZ, Ignacio. *La televisión: historia y desarrollo. Los pioneros de la televisión española*. Barcelona: Mitre, 1992, p. 54-55.

¹⁸ BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO. *Premsa e impremta. Textos legales*. 3ª ed. Madrid: Boletín Oficial del Estado, 1969. La nova llei aixecava la censura prèvia, reconeixia la llibertat d'expressió als mitjans impresos i permetia la lliure designació del director a les empreses. Aquests serien, entre molts d'altres, els trets fonamentals del text. Però aquesta llibertat d'expressió era condicionada al fet que no es vulnerés cap punt del sistema polític i ideològic de la dictadura. La censura es podia restablir en diverses situacions, i sobre els directors requeria un pes enorme, ja que havien d'orientar i vigilar tota l'activitat informativa del mitjà. Aquests, també entre molts d'altres, eren els condicionaments —imprecisos i genèrics— del nou text.

¹⁹ El 1964, amb Manuel Fraga en el ministeri, els teleclubs locals situats a les zones rurals començaren a esquitxar tot el territori, i els habitants dels pobles podien veure la televisió amb la supervisió (i animació) de monitors (el capellà, el mestre, monitors formats...) que educaven, televisivament, la població.

ca, tecnologia, esdeveniments mediàtics, economia, mitjans de comunicació, cultura, religió, esports i opinió.

Política: una exhibició de com els braços del règim enxarxaven la televisió la veiem el 18 de juliol de 1964, dia en què se celebren els "25 años de paz" i es commemora l'alçament nacional. Aquesta data va ser escollida per inaugurar els nous estudis televisius de Prado del Rey. Parla Manuel Fraga, ministre d'Información y Turismo:

Nos reunimos en la fecha gloriosa del 18 de julio para celebrar una inauguración de especial significado: la puesta en marcha de los nuevos estudios de Televisión Española, convertida, en muy poco tiempo, en uno de los más importantes instrumentos de comunicación social de nuestra Patria [...] ha de expandirse, ante todo y sobre todo, el más auténtico patriotismo, tal y como nos lo muestra vuestro magisterio político de cada día [referint-se a Franco]. De ello estamos conscientes, y por ello, podéis contar con este instrumento que hoy inauguramos ha de ser una pieza importante al servicio de vuestra política de paz que es la que España quiere y la que España necesita. ¡Viva Franco! ¡Arriba España!²⁰

Tecnologia: l'afany propagandístic incitava el règim a fer grans esforços tecnològics en matèria televisiva, és el cas de l'arribada de TVE a Canàries (1964). El missatge, retransmès per televisió i reproduït a la premsa, és de Franco:

Yo me siento profundamente emocionado al pensar que, con estos medios, vuelve a partir de Canarias la voz de la auténtica España, como de allí partí yo, en aquel memorable 18 de julio de 1936, portando los ideales de nuestro movimiento para mantener enhiesta la bandera de la fe y de los valores espirituales, entonces en peligro en nuestra Patria, como hoy lo están en el resto del mundo [...]. Los nuevos medios de comunicación, información y difusión han de ser utilizados con noble fin, porque de nada aprovecharían los progresos y avances de la técnica si no se ponen al servicio de la verdad, la justicia y la auténtica y cristiana hermandad.²¹

²⁰ "Los nuevos estudios de TVE puestos en servicio". *La Vanguardia Española* [Barcelona] (19 de juliol de 1964), p. 5-6.

²¹ "La emisora canaria de televisión inaugurada". *La Vanguardia Española* [Barcelona] (11 de febrer de 1964), p. 7.

Esdeveniments mediàtics:²² un dels més importants que va viure l'Estat va ser la visita, el 21 de desembre de 1959, del president nord-americà Dwight D. Eisenhower. El fet era una mostra clara de legitimació i visible reconeixement internacional de la dictadura, però TVE també tenia un paper primordial en aquest esdeveniment, ja que va ser el primer cop que l'emissora va establir contactes amb la xarxa d'Eurovisió. Quedarà clar que TVE, i el règim, s'hi jugaven molt en aquell acte:

Con el fin de dar mayores facilidades a los servicios de la Televisión Española, un avión especial de las Fuerzas Aéreas norteamericanas estuvo hoy a la disposición de los operadores de la TV y de la cinematografía. Este aparato despegó esta misma tarde desde Torrejón con dirección a Gran Bretaña, llevando películas y todo el material que sea necesario hasta Londres con el fin de que pueda ser distribuido en Inglaterra y retransmitido a América con las últimas informaciones gráficas de la llegada a Madrid del Presidente de los Estados Unidos.²³

Economia: ja a inicis dels seixanta el desenvolupament econòmic serà el *leit-motiv* de la propaganda de la dictadura. És usual veure a la premsa la reproducció íntegra de les entrevistes a ministres i responsables d'economia fetes a TVE, en les quals lloaven la cèlebre marxa de l'economia espanyola. Però, al marge d'aquest fet, en la següent informació podem veure com la televisió i l'engranatge econòmic del règim estan sota el mateix sostre:

La Organización Sindical se ha interesado en montar un mecanismo económico que permita a los productores la adquisición cómoda y fácil del modelo nacional de receptor de televisión. De esta iniciativa sindical, encaminada hacia la expansión de este importante medio difusor por todos los hogares, pueden beneficiarse todos los productores encuadrados en la Organización.²⁴

²² Són aquells fets històrics que es retransmeten per televisió, en directe, i que enlluernen un país, el món (bodes, funerals, competicions esportives...). Interrompen la rutina, interfereixen el flux normal de les emissions televisives i de la vida diària del ciutadà, de la societat. Aquests esdeveniments actuen com a reforços o hegemònics, en el sentit que recorden les societats que han de renovar els seus compromisos amb els valors, els càrrecs i les persones de l'ordre establert. Vegeu DAYAN, Daniel; KATZ. *La historia en directo. La retransmisión televisiva de los acontecimientos*. Barcelona: Gustavo Gili, 1995.

²³ "La Prensa, la radio y la TV del mundo, pendientes del acontecimiento". *La Vanguardia Española* [Barcelona] (22 de desembre de 1959), p. 6.

²⁴ "El modelo nacional de televisor". *La Vanguardia Española* [Barcelona] (10 de maig de 1959), p. 15.

Mitjans de comunicació: és clar que, encara que amb retard, el règim va propagar els seus èxits televisius innumbrables vegades. El dia de la inauguració de TVE, el 28 d'octubre, ja era una declaració de principis de les intencions de la dictadura. La data es va fer coincidir amb l'aniversari de la Falange i la festivitat de Cristo Rey. El primer programa que es va emetre va ser la santa missa i un reportatge sobre santa Clara, la patrona de la televisió. Ho explicava el ministre Gabriel Arias Salgado:

Hemos elegido estas fechas para proclamar los dos principios básicos que han de presidir, sostener y encarnar el desarrollo de la televisión en España: la ortodoxia y rigor desde el punto de vista religioso y moral, con obediencia a las normas que, en tal materia, dicte la Iglesia Católica, y la intención de servicio y el servicio mismo a los principios fundamentales y a los grandes ideales del Movimiento Nacional [...]. Espero con vuestra colaboración que la televisión española llegará a ser uno de los mejores instrumentos educativos para el perfeccionamiento individual y colectivo de las familias españolas.²⁵

Cultura: un vessant cultural que, clarament, va fer visible el franquisme fou el folklore, sobretot per atreure turisme. Així, els organismes oficials pretenien donar una imatge d'homogeneïtat de la cultura espanyola. Folklore i televisió festejaven amb el món gràcies a un símbol *nacional* com són els braus. En aquest cas la transmissió televisiva, dels Sanfermines:

55

Nos queda anunciar que el encierro de mañana va a ser televisado en directo por Televisión Española. La red de Eurovisión ofrecerá a los europeos imágenes e incidencias de este programa extraordinario. Pero además, será retransmitido por la NBC y la Columbia Broadcasting, que han solicitado el servicio, de modo que unos trescientos millones de personas podrán contemplar este espectáculo de las fiestas.²⁶

Religió: l'església catòlica va ser un dels pilars del règim franquista. Un pilar que apuntalaren els franquistes amb aquella fusió anomenada *nacionalcatolicismo*. L'església, com el règim, es mostrava

²⁵ "El ministro de Información y Turismo inauguró los servicios de televisión en Madrid". *La Vanguardia Española* [Barcelona] (30 d'octubre de 1956), p. 3.

²⁶ "Los Sanfermines, de cara al mundo". *La Vanguardia Española* [Barcelona] (12 de juliol de 1964), p. 11.

recelosa de la televisió pel possible dany moral que podien causar a la societat espanyola algunes imatges televisives (sobretot si arribaven de l'estranger). Ja ho advertia l'arquebisbe de Barcelona, Gregorio Modrego, el 1954:

¡Qué inmensa catástrofe moral puede causar la televisión si a tiempo y eficazmente no se pone remedio a la difusión de escenas y propagandas peligrosas! ¡Qué bendición, por el contrario, podría ser esta nueva conquista de la ciencia, puesta al servicio de la verdad y del bien!²⁷

Esports: els esports, i més concretament el futbol (com els braus, el cinema...), compleixen una funció propagandística durant la dictadura. El Real Madrid era un ambaixador esportiu. Ho podem clissar el 2 de març de 1960, quan l'equip s'enfronta amb el Niça. A més, aquell dia es jugava un altre partit: s'establia el primer contacte directe amb Eurovisió. Els esforços tècnics per fer possible l'enllaç televisiu entre Espanya i França van ser enormes. A més del futbol, Europa va poder veure altres coses. Així ho feia veure Carles Sentís, aleshores corresponsal a França:

56

Noche casi enteramente española en la televisión francesa. Una música de pasodoble ha precedido a la voz y rostro de una gentil locutora. Se ha mostrado precavida en el anuncio respecto a las posibilidades —escasas— del Niza; ha manifestado estar no menos insegura en cuanto a las caídas de las imágenes que por primera vez se retransmitían directamente desde España [...]. Los jugadores del Real Madrid con su indumento blanco tan apropiado para la televisión —por lo menos mientras no se enriquezca cromáticamente— se han encargado a las primeras de cambio de demostrar que la retransmisión en directo desde España iba a ser inaugurada con inmejorables auspicios técnicos y deportivos. Un éxito para la televisión y un doble éxito para España. La victoria del Real Madrid ha sido admirada por muchos millones de personas [...]. Durante la supresión del juego de la media parte hemos permanecido, por los menos a través de las imágenes, en la atmósfera española. Hemos visto un cortometraje de Granada y otro de Tarragona. Hemos seguido los jardines del Generalife y las espléndidas murallas ciclópeas de la gran capital de la España romana.²⁸

²⁷ "Acerca de la televisión". *La Vanguardia Española* [Barcelona] (7 de gener de 1954), p. 13.

²⁸ SENTÍS, Carles. "España, incorporada a la Eurovisión". *La Vanguardia Española* [Barcelona] (3 de març de 1960), p. 12.

Opinió: els articles d'opinió a la premsa sobre la televisió oscil·len com un pèndol. Des del 1948 fins a mitjan dècada dels cinquanta els comentaris eren escassament visibles. Després, de mitjan anys cinquanta fins a gairebé mitjan anys seixanta, els articles acostumaven a advertir dels perills (en tots els sentits) de la televisió i a defensar fèrriament la televisió nacional. No fou fins al 1966 (a causa de l'entrada en vigor de la Llei de Premsa) que els articles d'opinió començaren a criticar la televisió, com un altra manera de desaprovar el règim. Pel contrast ben clar que presenten, veurem dos articles. L'un és del 1958, el signa Juan Brasa i es fa ressò dels efectes nocius —entre els joves— de la televisió a França i als Estats Units:

[...] los jóvenes están embobados de cinco a seis horas diarias frente a un aparato de televisión; pasan todo ese tiempo masticando chicle. Los niños sufren trastornos gástricos, igual que si fuesen ancianos; tienen la columna vertebral en forma de zeda, a fuerza de inclinarse de un lado. Llevan gafas, porque ya han perdido la vista. ¡Están enfermos de “fiebre televisitaria”, que da a sus víctimas apariencia de autómatas! Acaso dramaticen exageradamente los intelectuales transpirenaicos, en otras ocasiones acérrimos entusiastas de todos los inventos, y que infinitas veces tildaron de retrógrados a los españoles por atender, como manda el Papa, a las consecuencias de los avances técnicos, antes que el propio descubrimiento, por inofensivo que parezca. El problema de los peligros de la televisión —que triunfa en el mundo— se resolverá, sencillamente, si se vigilan y acortan sus programas.²⁹

57

El 1966, Antonio Álvarez Solís escrivia una dura crítica de TVE:

Acerca de nuestra televisión, o mejor dicho de sus programas, existe en el país una impresión más bien triste. Nuestra televisión se caracteriza por un tenaz y acusado aire de aprendizaje y parece basarse en una permanente improvisación de urgencia. Uno tiene la impresión de hallarse siempre ante una jornada inaugural. [...] A nosotros nos duele nuestra televisión. Con un pie puesto en Europa, a punto de ingresar en ella, no podemos siquiera pensar en el injerto de esta organización, tal como está, en el ámbito europeo. [...]. Con todo, uno se conformaría modestamente con lo que va ocurriendo si eso que ocurre no sucediera, a su vez, con un índice muy elevado de confusión. Uno vería sus profusas novelas, escucharía sus discursos patrióticos,

²⁹ BRASA, Juan. “Televisión”. *La Vanguardia Española* [Barcelona] (3 de juliol de 1958), p. 4.

contemplaría su flamenco casi siempre inconcebible y prestaría más atención a los telediaris si en todo ello no surgiese un suplemento de sorpresa áspera que desborda cualquier capacidad de indulgente asimilación.³⁰

CONCLUSIONS I (PRE)VISIONS

El franquisme imaginava i feia imaginar la televisió abans que el mitjà es comencés a estendre per les llars. Ho feia a través d'un dels principals mitjans de contacte amb l'entorn no vist: els mitjans de comunicació (en aquest cas la premsa). Uns mitjans que són una eina de construcció, difusió, legitimació i perpetuació de la dictadura. La imatge televisiva es segresta encaputxant-la dins un reguitzell d'estereotips que identifiquen la televisió amb el tarannà de la dictadura. Però a partir de l'arribada de la Llei de Premsa de 1966 els diaris comencen a blasmar la televisió espanyola, una manera —imaginativa— de censurar, tímidament, el règim.

Aleshores també es van poder veure altres imatges de la televisió, com les que imaginava —amb un anhel de catalanitat— el setmanari *Tele/estel*, amb informació i crítiques televisives, des del seu naixement, el 1966, fins a la seva desaparició el 1970, o com les de la revista *Serra d'Or* d'aquells anys. Era la televisió que a mitjan anys cinquanta imaginava en Jaume Vicens Vives. Eren imatges que recuperaven —sense saber-ho— una televisió que ja imaginava la pràctica totalitat dels diaris, en català, durant el període de la República (1931-1936), es pot veure a les peces informatives trobades —en la recerca que treballo— a diaris com *La Veu de Catalunya*, *La Publicitat*, *La Humanitat*, *l'Opinió*, *La Nau*, *El Matí*, *Última Hora* i *L'Instant*; a setmanaris com *Mirador* i el satíric *El Be Negre*, o bé a revistes com *Catalunya Ràdio*. Era una imatge (i un periodisme) molt diferent de la que va imaginar i executar el franquisme. Una imatge que només va viure en el paper, una altra imatge que la guerra civil i la dictadura van esvair.

BIBLIOGRAFIA

ARIAS SALGADO, Gabriel. *Doctrina política española de la información*. 6.ª ed. Madrid: Ministerio de Información y Turismo. Secretaría General Técnica.

Sección Informativa, 1960, vol. 1. BAGET, Josep Maria. *Historia de la televisión en España 1956-1975*. Barcelona: Feed-Back, 1993.

³⁰ ÁLVAREZ SOLÍS, Antonio. "La televisión". *La Vanguardia Española* [Barcelona] (20 de juliol de 1966), p. 8.

- BAÑERES, E. [et al.]. *Periodistes sota censura. De la fi de la guerra civil a la llei de premsa*. Barcelona: Col·legi de Periodistes, 1999.
- BARRERA, Carlos. *Periodismo y franquismo. De la censura a la apertura*. Barcelona: Ediciones Internacionales Universitarias, 1995 (Política, Cultura y Sociedad).
- BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO. *Prensa e imprenta. Textos legales*. 3.ª ed. Madrid: Boletín Oficial del Estado. Gabinete Jurídico Administrativo del BOE, 1969 (Textos legales; 41).
- CALVET, Agustí (Gaziel). *Història de La Vanguardia (1881-1936) i nou articles sobre periodisme*. Barcelona: Empúries, 1994 (Biblioteca Universal Empúries; 66).
- CHULIÀ, Elisa. *El poder y la palabra. Prensa y poder político en las dictaduras. El régimen de Franco ante la prensa y el periodismo*. Madrid: Biblioteca Nueva, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2001 (Historia Biblioteca Nueva).
- DAYAN, Daniel; KATZ. *La historia en directo. La retransmisión televisiva de los acontecimientos*. Barcelona: Gustavo Gili, 1995 (GG MassMedia).
- FAUS, Àngel. *La era audiovisual. Historia de los cien primeros años de la radio y la televisión*. Barcelona: EIUNSA, 1995 (Política, Cultura y Sociedad).
- INSTITUTO DE LA OPINIÓN PÚBLICA. *Estudio sobre los medios de comunicación en España* (1964), núm. 1.003.
- . *Televisión, prensa y espectadores de cine* (1966), núm. 1.022.
- La Vanguardia Española* [Barcelona] (1948-1966).
- "Ley de Prensa". *Boletín Oficial del Estado* (22 d'abril de 1938), núm. 549, p. 6.915.
- LIPPMANN, Walter. *La opinión pública*. Buenos Aires: Compañía General Fabril Editora, 1964.
- . *Liberty and the news*. New Brunswick [USA]; London: Transaction Publishers, 1995 (History of Ideas).
- MARTÍNEZ, Juan; RODRÍGUEZ, Ignacio. *La televisión: historia y desarrollo. Los pioneros de la televisión española*. Barcelona: Mitre, 1992.
- PHILIPS. *Primeras demostraciones de televisión en España*. Memoria. Madrid: Philips, 1948.
- SEVILLANO, Francisco. *Ecós de paper. La opinión de los españoles en la época de Franco*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2000 (Historia Biblioteca Nueva).
- SINOVA, Justino. *La censura de prensa durante el franquismo (1936-1951)*. Madrid: Espasa-Calpe, 1989 (Espasa-Mañana. Ensayo, Estudio, Documento).
- TERRÓN, Javier. *La prensa de España durante el régimen de Franco. Un intento de análisis político*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1981 (Monografías; 41).
- VALLVERDÚ, Josep. "Jaume Vicens a Balaguer". *Tele/estel, el setmanari català d'avui* (26 de maig de 1967), núm. 35, p. 7.
- VÁZQUEZ NONTALBÁN, Manuel. *El libro gris de televisión española*. Madrid: Ediciones 99, 1973 (Informes 99).